Ungváry Rudolf

Válasz Gárdos Istvánnak

VISSZHANG - XLVII. évfolyam 8. szám, 2003. február 21.

(Ami a sorok között olvasható)

Az élmények megmagyarázhatják az emberi sorsot, végtelen sok sors és magyarázat akad, és ezek a sorsok és magyarázatok mind enyhítő körülmények, mert kinek-kinek megvan a maga nyomorúsága. De ettől még a felelősség felelősség marad. Sándor Györgynek a saját felelősségéhez fűződő viszonyáról tanúskodik a levele végén szereplő felszólítás.

Miről is mondjanak le azok, akik könnyen ítélnek? Arról a meggyőződésükről, hogy akik a proletárdiktatúra idején éltek, nem lehetnek rendes emberek?

Ha négyszemközt, barátian elmondom Sándor Györgynek, hogy nincs épeszű ember, aki ezzel vádolná meg az egész akkori társadalmat, bizonyára azonnal belátná ezt. De nem állhattam oda lelki szemei elé, mert fogalmazás közben öntudatlanul éppen azokról feledkezett meg, akikkel ma párbeszédet akart folytatni. Ők is a diktatúra idején éltek, és aligha állítanák, hogy nem voltak rendes emberek. Viszont vele ellentétben félték a diktatúrát, és azokkal szemben, akik az akkori politikai rendszer hívei voltak, ennek megfelelően viselkedtek. Miközben a rendszer híve talán azzal ámította magát, hogy őszinték hozzá. Ugyan hogy is volna elvárható egy diktatúrában a politikai őszinteség azokkal szemben, akik a diktatúra hívei? Sándor György ma a saját felelősségérzetét próbálja elaltatni azzal az állítással, melyet a "könnyen ítélők" szájába adott. Ez az állítás csak abban az egyetlen esetben lehetne igaz, ha mindenki támogatta volna a diktatúrát. Bele akarta rántani a diktatúráért való felelősségbe az egész magyar népet, mert így saját felelősségének mértékét tehette volna egyenlővé a semmivel. Az én helyzetemet vele szemben ezzel módfelett megnehezíti, hiszen így még az is kétségbe vonható, hogy én és a hozzám hasonlók egyáltalán léteztünk annak idején.

Nyíltan szembefordulni a pártállammal nagyon kevesen mertek. Közéjük tartoztak azok a részben volt kommunista "úri fiúk", akik a hetvenes évek végétől megpróbáltak a saját felelősségükkel szembenézni. Az ő útjuk idővel jórészt a demokratikus ellenzékhez és később az SZDSZ-hez vezetett. Képesek voltak felülmúlni saját "magyarázataikat" arról, hogy miért voltak eleinte, olykor családi indíttatásaik révén, a pártállam hívei. Naivan, lelkesedésből, neveltetésük miatt. Hozzám, "jobboldalihoz" ők állnak erkölcsileg és politikailag a legközelebb (akiket ma egyként gyűlölnek a jobboldal radikálisai és az MSZP meg a Munkáspárt ortodox baloldala). Én is arra kényszerülök (de mondhatnám úgy is, hogy adok magamra ezzel), hogy szembenézzek azzal a jobboldali felelősségemmel, mely rám hárul. Ez a felelősség nem ennek a válasznak a tárgya, de azért ez is felelősség, és nem akarok még arra sem hivatkozni, hogy 1944-ben csak gyerek voltam.

Mindenkit meghatároz valamiképpen a sorsa, főleg, ha nem áll neki ellent. A pártállami diktatúra máig ható sérüléseket okozott. Nemcsak én küzdök velük, hanem sokan azok közül is, akik ezeket a sérüléseket tudva vagy tudatlanul okozták. Nekik se könnyű. Realitásérzékük jóvoltából azt még csak tudomásul veszik, hogy amit egykor támogattak, megbukott. Többségük számára azonban úgy tűnik, felfoghatatlan, hogy a rendszerrel való egyetértésük nem választható el a rendszer tetteiért való - legalábbis közvetett - felelősségüktől.

Ma ott állunk egymással szemben, én próbálom elmondani, mit érzek, és látom, hogy néhányan szeretnének szóba állni velem azok közül, akiktől egykor féltem. Ettől egy pillanatra megilletődöm, talán ők is. Sándor György az gondolja, arról kellene beszélni, hogy akkor hogyan gondolkodott? Holott arról van

szó, hogy mindannak ismeretében, ami történt, ma hogyan néz valaki szembe egykori énjével. Ehhez vállalni kellene felelősségét is; a magyarázathoz elegendőek a szavak. A könnyebb megoldást, a magyarázatot s vele esendő sorsukat kínálják föl. Elégedjem meg ezzel, legyek így a szövetségesük azokkal szemben, akiknek a rendszerváltás utáni hazázásától és idegenszívűzésétől annyira megrettentem. A szövetségért cserébe fogadjam el a múlt megszépítését.

A felelősség vállalása erkölcsi kérdés. A felelősségre vonás a törvény dolga. Akkor is jogunk van elvárni az elsőt, ha a másodiknak nincs jogalapja. Van, aki ezzel szemben arra hivatkozik, hogy csak a fennálló törvényekre lehet hivatkozni, az erkölcsi felelősségre nem - sőt, e felelősség vállalásának (netán politikai konzekvenciáinak) elvárása a nyilvános politikai színtéren a demokráciát veszélyezteti. Ez az álláspont is megmagyarázható (akárcsak az indulatok, amivel megfogalmazták): annak ismeretében, amit emberek ellen faji vagy szociális eszményekre hivatkozva elkövethettek, a demokrácia törvényeihez való ragaszkodás mintha némi védelmet nyújtana. Addig a pillanatig, amíg e törvényekkel ki nem játszanak. Például úgy, hogy ami nem sért törvényt, azt el kell fogadni. Ez ellen pedig már csak erkölcsi érvek lehetségesek.

Eszembe sincs tisztességesekre és gazemberekre felosztani a társadalmat, szétválnak ezek maguktól is. Az sem az én szövegemből, hanem másik vitapartnerem, Gárdos István gondolkodásából következik, hogy én a fasizmust és a többi jobboldali diktatúrát egyszerűen csak zsidóüldözésnek tekinteném, a demokráciaellenességet pedig fenntartanám a kommunista pártállam számára. Ez a feltevés ellentmond önmagának: a zsidóüldözés nem lett volna demokráciaellenesség is? Írástudók rosszul fogalmazott mondatai nem véletlenül keletkeznek, és írójuk elhallgatott gondolatait árulják el: mintha én (hisz "jobboldali") egyébként elfogadhatónak tartanám a fasizmust, csak éppen a zsidóüldözés lett volna hiba. Írójuk elvétette a címzést (már válaszának címével is, mert én magam semmiféle felmentésre nem tartok igényt). Erre szintén lehet magyarázat. Szerinte ugyanis "a jobboldallal való társadalmi megbékéléshez nem elegendő a zsidóságtól való valamiféle szimbolikus bocsánatkérés". Tehát nem a rasszista, nem az antidemokratikus, hanem az egész jobboldal volt zsidóüldöző? Jobboldaliak között nem volt és nincs demokrata? Ez volt a pártállami ideológia is. Mai tükörképe, ahogy az egész baloldalt lebolsevistázzák.

Gárdos István válaszának rám vonatkozó igaztalan feltevései nem változtatnak azon, hogy abban egyetértek vele: a fasiszta, a rasszista és a szélsőjobboldali rendszerekben nemcsak a származásuk, hanem liberális vagy baloldali felfogásuk miatt is üldözték az embereket. (De ahogy a jobboldaliság nem zárja ki, hogy valaki demokrata legyen, úgy a baloldaliak között se volt mindenki demokrata. Ismerünk olyan baloldali rendszereket, melyben a demokratákat üldözték és fordítva. Vagy a pártállam ne lett volna baloldali? Mert a baloldaliság - szemben a jobboldalisággal - csak jó lehet? Ezt vallják az ortodox jobboldaliak is, csak éppen fordítva.) A holokauszt sem feltétlenül felfoghatatlan, irracionális dolog, és semmiképpen sem csak egy szűk politikai csoport bűne. És demokrata számára nincs zsidókérdés, ez a rasszisták kérdése.

Nekem végül is annyi elég, hogy valaki ma mit gondol arról, amit egykor tett vagy érzett, vagy milyen gyanúsításokkal és indulatokkal válaszol az én egykori félelmeim megfogalmazására. Ettől lesz megnyerő vagy szánalomra méltó. Mindkét esetben lebilincselő természeti tünemény, amelyre emlékezni és hivatkozni lehet, amikor a demokrácia íratlan játékszabályairól van szó. Nélkülük minden törvény üres betű.

Ungváry Rudolf